

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: filozofie

Studijní program: Filozofie

**Studijní obor
(kombinace):** Filozofie humanitních věd

BOŽÍ JMÉNA VE STARÉM A NOVÉM ZÁKONĚ THE NAMES OF GOD IN THE OLD AND NEW TESTAMENT

Bakalářská práce: 2010–FP–KFL–051

Autor:

Mgr. Bc. Alena LAIFROVÁ

Podpis:

Adresa:

Na Pískovně 654

460 14 LIBEREC 14

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ing. Miloš Raban, Th.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
45	0	1	0	21	2

V Liberci dne: 10. 12. 2010

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filozofie
ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát/ka): Mgr. Alena Laiřrová
adresa: Na Pískovně 654, 460 14 Liberec 14
studijní obor
(kombinace): Filozofie humanitních věd
Název BP: **Boží jména ve Starém a Novém zákoně**
Název BP v angličtině: **The Names of God in the Old and New Testament**
Vedoucí práce: doc. PhDr. Ing. Miloš Raban, Th.D.
Konzultant/ka:
Termín odevzdání: duben 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 22. dubna 2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát/ka): _____

Datum: _____

Podpis: _____

Název BP: BOŽÍ JMÉNA VE STARÉM A NOVÉM ZÁKONĚ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ing. Miloš Raban, Th.D.

Cíl: Studentka identifikuje a popíše charakter výskytu Božích jmen a titulů v Novém zákoně a srovná je s výskyty a jejich používáním ve Starém zákoně. Bude se věnovat zejména vývoji a dějinám používání tetragrammatonu a jeho kryptonymů v hebrejském originále a v překladech Starého a Nového zákona a jeho vztažením na osobu Ježíše Krista. Přínosem práce bude odpověď na problém identifikace a sebepojetí Ježíše se zjevením JHVH.

Požadavky: konzultace 1x měsíčně

Metody: Interpretace, komparace, reflexe

Literatura: Bouchez, Arnaud. Biblia Clerus. [CD-ROM]. Gradignan, France: Association Diffusion Informatique Catholique, 2004.

Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004.

Charlesworth, James H. Ježíš a svitky od Mrtvého moře. Praha: Vyšehrad, 2000.

Rendtorff, Rolf. Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury. Praha: Vyšehrad, 1996.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 10. 12. 2010

Mgr. Bc. Alena Laifrová

- - - - -

Poděkování

Děkuji **doc. PhDr. Ing. Miloši Rabanovi, Th.D.** - za inspiraci při výběru tématu méjí bakalářské práce, laskavý a trpělivý přístup a podnětné diskuse při četných konzultacích, jichž jsem v průběhu celého svého studia velmi ráda využila, i za řadu nových možností a obzorů, které mi otevřel.

Poděkovat chci dále:

Ic.Lic. Michalu Podzimkovi, Th.D. - za zpřístupnění některých svých vlastních studijních materiálů a literatury, souvisejících s tématem této bakalářské práce, a především za laskavé a vstřícné převzetí jejího vedení v době nemoci doc. Rabana.

doc. PhDr. Davidu Václavíkovi, Ph.D. – za vše, co mě v průběhu mých studií naučil.

BOŽÍ JMÉNA VE STARÉM A NOVÉM ZÁKONĚ

- **Anotace**

Práce se zabývá výskytem a charakterem Božích jmen v textech Starého a Nového zákona. V části věnované starozákonním jménům je vyzdvižen především význam tetragramu JHVH. Pozornost se soustředí na vývoj jeho užívání a vysvětlena jsou i některá specifika, která se s ním pojí, zejména zákaz jeho vyslovování v kontextu judaismu. Kapitola věnovaná Novému zákonu podrobněji analyzuje především řecký termín logos a jeho následné užití v křesťanské tradici. Práce zohledňuje jak originální verze konkrétních biblických Božích jmen, tak jejich ekvivalenty v českém překladu Starého a Nového zákona.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Bůh, jméno, monoteismus, Starý zákon, Nový zákon, Bible, judaismus, křesťanství

THE NAMES OF GOD IN THE OLD AND NEW TESTAMENT

- **Summary**

The thesis deals with the occurrence and nature of God's names in the texts of the Old and New Testament. In the part, which is focused on the Old Testament's names, especially the importance of the Tetragrammaton YHWH is accented. The attention is focused on the progress of its use and some specific features that are associated with it are explained, especially the ban on pronouncing in the context of Judaism. The chapter about the New Testament analyses in more detail mainly the Greek word logos and its use in the Christian tradition. The thesis reflects the original version of the specific

biblical God's names as well as their equivalents in the Czech translation of the Old and New Testaments.

KEYWORDS:

God, name, monotheism, Old Testament, New Testament, Bible, Judaism, Christianity

LOS NOMBRES DE DIOS EN EL ANTIGUO Y NUEVO TESTAMENTO

- **Resumen**

La tesis se ocupa de la frecuencia y la naturaleza de los nombres de Dios en los textos del Antiguo y Nuevo Testamento. En la sección dedicada a los nombres de Antigua Testamento se hace especial hincapié en el Tetragrámaton YHWH. La atención se centrará en el desarrollo de su uso se explican y algunas características específicas que están asociadas con él, especialmente la prohibición de pronunciar el nombre divino en el contexto del judaísmo. El capítulo del Nuevo Testamento analiza en detalle primeramente el término griego logos y su posterior utilización en la tradición cristiana. La tesis refleja las versiones originales de los nombres específicos bíblicos de Dios y sus equivalentes en la traducción checa del Antiguo y Nuevo Testamento.

PALABRAS CLAVES:

Dios, nombre, monoteísmo, Antiguo Testamento, Nuevo Testamento, Biblia, judaísmo, cristianismo

OBSAH

1. ÚVOD	9
2. VYMEZENÍ TEMATIKY	11
2.1 Starozákonní kánon	11
2.2 Novozákonní kánon	13
2.3 Členění biblických textů	14
2.4 Boží jména v mimobiblických tradicích	15
2.5 Pojetí Boha v židovsko-křesťanské tradici	16
3. BOŽÍ JMÉNA VE STARÉM ZÁKONĚ	19
3.1 Osobní Boží jména	19
3.1.1 Jahvistická a elohistická tradice	19
3.1.2 Tetragram JHVH	20
3.1.2.1 Význam tetragramu	21
3.1.2.2 Výslovnost tetragramu	22
3.1.3 Elohim	25
3.1.3.1 El, Eloah	26
3.1.3.2 Polyteismus v oblasti Blízkého Východu	27
3.1.4 Teoforní jména	28
3.1.5 Další osobní Boží jména	29
3.2 Popisná Boží jména	30
4. BOŽÍ JMÉNA V NOVÉM ZÁKONĚ	32
4.1 Boží jména přenesená ze starozákonní tradice	33
4.2 Řecké tituly a označení	35
4.3 Metaforická novozákonní Boží jména	37
5. ZÁVĚR	40
6. BIBLIOGRAGIE	42
Příloha č. 1 - Seznam knih Starého zákona	44
Příloha č. 2 - Seznam knih Nového zákona	45

1. ÚVOD

V textu svojí bakalářské práce se primárně hodlám zabývat výskytem a charakterem Božích jmen ve Starém a Novém zákoně. Hned zkraje bych však ráda předeslala, že mým cílem rozhodně není vytvořit vyčerpávající soupis veškerých biblických termínů, vlastních jmen, titulů nebo obrazných vyjádření, kterými by v židovsko-křesťanské náboženské tradici bylo možné označit jedinou nejvyšší bytost, tedy Boha, a následně je všechny dopodrobna analyzovat.

Jsem si samozřejmě velmi dobře vědoma toho, že vzhledem k předpokládanému rozsahu této práce na straně jedné a nesmírné rozsáhlosti a rozmanitosti celé této tematiky na straně druhé, něco takového ani není možné. V práci chci naopak z široké škály nejrozumnějších Božích pojmenování vybrat jen ta jména, která lze, alespoň z mého vlastního pohledu, považovat za skutečně významná a příznačná pro daný náboženský okruh. Na těchto konkrétních biblických jménech se následně pokusím poukázat na jejich specifika, případně vysvětlit nejasnosti či nejednoznačnosti, které jsou s nimi spojeny.

V případě Starého zákona se chci zaměřit především na tetragram JHVH, jeho význam a současně i historii používání, analyzovat budu dále také výraz Elohim, ale samozřejmě i celou řadu dalších biblických Božích jmen a titulů. V kapitole věnované novozákonním jménům chci mimo jiné vysvětlit a zdůraznit význam řeckého pojmu logos v kontextu křesťanství.

Dobře si však uvědomuji také některé dílčí problémy, pojící se již se samotným názvem této práce. Z něho totiž přímo vyplývá, že pokud bychom se chtěli striktně držet náboženské terminologie, pak by celá tematika měla být zpracována a nazírána optikou výhradně křesťanské náboženské tradice. V textu své práce se však hodlám zabývat samozřejmě také některými otázkami, které jsou příznačné pouze pro židovství.

Aby si text celé práce i přesto udržel nějakou logickou strukturu, pokusím se v první řadě vymezit několik klíčových termínů, které budu primárně používat,

a zmíním a vyzdvihnu také rozdíly mezi jednotlivými biblickými verzemi a překlady, které jsou charakteristické zvláště pro židovskou a pro křesťanskou tradici. S přihlédnutím ke dvěma originálním jazykům biblických textů, tedy hebrejštině a řečtině, budu v práci zohledňovat jak původní psanou variantu konkrétního Božího jména, tak také jeho český ekvivalent – podle Českého ekumenického překladu Bible.

Ráda bych se ještě velmi stručně vyjádřila k vlastnímu tématu a zaměření své bakalářské práce, respektive k jeho výběru. V pozadí výběru tématu do jisté míry stálo moje studium religionistiky, v rámci něhož se zajímám především o principy monoteistických náboženství. Za úvahu totiž stojí např. už samotný fakt, proč existuje tak široká škála označení a jmen pro Boha, který je, podle základního předpokladu monoteismu, pouze jeden. Pozoruhodné je rovněž to, že se každé z tzv. abraha-movských náboženství, tedy judaismus, křesťanství a islám, staví ke jménu „svého“ Boha zcela odlišným způsobem. Samotný výraz Boží jméno samozřejmě není vázán pouze na biblickou tradici nebo monoteistický systém obecně, ale těmito a obdobnými problémy se budu již podrobněji zabývat na následujících stranách své práce.

2. VYMEZENÍ TEMATIKY

Pokud se v textu této bakalářské práce budeme primárně zabývat výskytem Božích jmen ve Starém a Novém zákoně, je pro lepší pochopení a vymezení této tematiky důležité v první řadě vysvětlit a upřesnit několik základních pojmů. Texty Starého a Nového zákona tvoří dohromady křesťanskou Bibli, označovanou též jako Písmo svaté. Tyto kanonické texty křesťané považují za posvátné a inspirované Bohem.¹ První část křesťanského kánonu, Starý zákon, přesněji však spíše Stará smlouva, protože slovo zákon znamenalo dříve také smlouvu,² je společná jak křesťanům, tak i židům. Sepsána byla v hebrejštině, v několika zlomcích i v aramejštině, bývá proto označována také jako hebrejská Bible.

Tento termín se užívá zejména mezi biblisty jako neutrální označení, použitelné v obou náboženských tradicích. Židé sami totiž svůj soubor posvátných textů označují nejčastěji jako Tanach či Tenak (**TNK**), což je akronym složený ze slov **Tóra** (Zákon), **Nevi'im** (Proroci) a **Ketuvim** (Spisy).³ Texty hebrejské Bible jsou u židů i křesťanů totožné, liší se však ve svém uspořádání,⁴ což se odráží zejména v rozdílném pořadí jednotlivých knih, jejich členění i celkové počtu.

2.1 STAROZÁKONNÍ KÁNON

Jednotlivé knihy Starého zákona za sebou mají velmi odlišný proces vzniku. Vzhledem k rozsahu této práce a jejímu hlavnímu zaměření se zde nebudeme jednotlivými texty a jejich historickým vývojem podrobněji zabývat. Alespoň okrajově však můžeme zmínit, že celý soubor starozákonních textů vznikal v průběhu více než tisíce let a jednotlivé texty se utvářely ještě před sepsáním po generace ústně. Mezi

¹ Pojem **kánon** v řečtině znamená míra, měřítko, pravidlo, ale i předpis. V přeneseném významu se ho užívá pro označení závazného seznamu knih, které se dostaly do Bible jako do posvátného textu. In: Podzimek, Michal. Religionistika II. Judaismus a křesťanství. Liberec: Technická univerzita, 2006, s. 8.

² Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 249.

³ Ibid., s. 55.

⁴ Co by měl každý vědět o židovství. Praha: Kalich, 2000, s. 108.

nejstarší psané fragmenty patří např. Debořina píseň, pocházející pravděpodobně již z doby kolem 12. stol. př. Kr.⁵

Pro práci je ale naopak důležité vyzdvihnout skutečnost, že Starý zákon, respektive hebrejská Bible, existuje ve více verzích. O tom, které texty budou zařazeny do celého komplexu Starého zákona (v tomto kontextu však musíme hovořit pouze o Tanachu), rozhodli rabíni přibližně v roce 90 našeho letopočtu ve městě **Javne**. Pro lepší orientaci zde můžeme jen krátce připomenout, že město Javne (česky též Javnie) leží v dnešním státě Izrael zhruba 25 km jižně od Tel Avivu, v době kanonizace Bible však náleželo do Judského království a představovalo jakési intelektuální centrum židovské emigrace. Tím podstatným však je, že se tento typ hebrejsky psaného kánonu označuje jako **palestinský**.⁶ Od věci v tuto chvíli nebude určitě ani to, pokud zmíníme, že hebrejšтина prvního století našeho letopočtu byla pouze náboženským jazykem, využívala se v liturgii, nikoliv v běžné řeči.

Vedle hebrejsky psaného kánonu se vytvářela i řecká sbírka. Křesťané hebrejskou Bibli nepřevzali prostřednictvím palestinského kánonu, ale díky řecky psané Septuagintě, označované též jako **alexandrijský kánon**. **Septuaginta** vznikla pro potřeby velké židovské helénistické diaspory, která žila v Egyptě a mluvila řecky, hebrejštinu už velká část tamních židů neovládala.⁷ Výběr řeckých židů obsahoval kromě hebrejských spisů také některé řecky psané knihy, např. knihu Judit, První a Druhou knihu Makabejskou, Knihu Moudrosti, tedy různé spisy, které do palestinského kánonu přijaty nebyly. Nutno ovšem dodat, že Septuaginta je starší než palestinský kánon a představuje tak nejstarší biblický soubor. Počátky tohoto řeckého překladu sahají již do první poloviny 3. stol. př. n. l. a překladatelské práce byly dokončeny kolem roku 150 př. n. l. Jak již bylo výše uvedeno, Septuaginta se stala výchozí verzí Starého zákona pro křesťany. Většina novozákonních citací Starého zákona čerpá právě z ní.⁸

⁵ Novotný, Adolf. Biblický slovník: R – Ž. (2). Praha: Kalich, 1992, s. 971.

⁶ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 57.

⁷ Ibid., s. 184.

⁸ Ibid., s. 184.

S přihlédnutím ke křesťanské terminologii, z níž budeme v této práci převážně vycházet, je důležité odlišit od sebe ještě Starý a Nový zákon. Označení Starý zákon totiž získává svůj význam až při postavení celého tohoto souboru textů do kontrastu k zákonu Novému (respektive Nové smlouvě), který za svoje svaté Písmo uznávají už pouze křesťané.

2.2 NOVOZÁKONNÍ KÁNON

Nový zákon, tedy druhou část křesťanské Bible, tvoří výběr z nejstarší křesťanské literatury prvních dvou století našeho letopočtu a všech jeho **27 spisů** bylo sepsáno v řečtině. Základ Nového zákona tvoří čtyři evangelia, která popisují život a učení Ježíše Krista; za nimi následuje kniha Skutky apoštolské, líčící počátky křesťanské církve a její rozšíření, a dále čtrnáct Pavlových listů, resp. epištol, které psal do prvních křesťanských obcí. Následující texty Nového zákona tvoří sedm obecných listů, nazývaných též katolické epištoly, a celý soubor uzavírá Zjevení Janovo, známé rovněž jako tzv. Apokalypsa.

V porovnání se Starým zákonem, představujícím sled knih, které na sebe navazují jen velmi volně, popřípadě vůbec, představuje Nový zákon poměrně kompaktní celek. Dáno je to mimo jiné zřejmě i tím, že zatímco starozákonní knihy zahrnují dějiny Izraele po dobu zhruba čtyř tisíc let, novozákonní texty popisují pouze události odehrávající se v relativně nepatrném časovém úseku.

Většina knih Nového zákona vznikla v průběhu druhé poloviny 1. stol. Některé texty se zprvu předávaly pouze ústní tradicí, apoštolské listy se předčítaly při bohoslužebných shromážděních.⁹ Ve srovnání se Starým zákonem, jehož sepsání trvalo více než tisíc let, byly novozákonní texty soustředěny do sbírky v poměrně krátké době. Nejstarší soupis knih vznikajícího Nového zákona se zachoval v tzv. **zlomku**

⁹ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 394.

Muratorio, který vznikl již ve druhé polovině 2. stol. v římské církevní obci.¹⁰ Soubor všech 27 spisů Nového zákona byl kanonizován ve 4. stol.¹¹

Přestože originálním jazykem Nového zákona je, jak již bylo výše uvedeno, samozřejmě řečtina, pro jeho následující historii a vliv se klíčovými staly překlady, a to především do latiny. Od 4. stol. se totiž těžiště křesťanství přesouvá na Západ a současně s tím začíná latina pozvolně nahrazovat řečtinu jakožto jazyk Římské říše. První zmínky o latinském křesťanství lze objevit na severu Afriky; prvním významným křesťanským autorem, který psal latinsky, byl na sklonku 2. stol. Afričan **Tertullian**.¹²

Vzhledem k hlavnímu zaměření této práce zde určitě není zapotřebí vyjmenovat a podrobněji charakterizovat četné novozákonní překlady. Pokud jsme však v případě Starého zákona, respektive hebrejské Bible, na předchozích stránkách zmiňovali alespoň jeho dvě stěžejní kanonické verze, tedy palestinský a alexandrijský kánon, pak bychom určitě neměli opomenout také jednu naprosto klíčovou verzi celé křesťanské Bible. Je jí tzv. **Vulgáta**, tedy biblický překlad z originálních hebrejských a řeckých textů do latiny. Vulgáta (latinsky *obecně rozšířená*) byla pořízena v Palestině na přelomu 4. a 5. stol. mnichem **Jeronýmem**, známém též pod svým latinským jménem Hieronymus.¹³ Vulgáta je tolik významná především z toho důvodu, že pro křesťanský Západ představovala na dlouho jediný překlad Bible pořízený přímo z původních jazyků. Tridentský koncil v roce 1546 prohlásil její opravenou verzi za závazný biblický text římskokatolické církve.¹⁴

2.3 ČLENĚNÍ BIBLICKÝCH TEXTŮ

Od věci v tuto chvíli určitě nebude, pokud zde zmíníme, že jednotlivé biblické knihy se dělí do kapitol a kapitoly do veršů. Rozdělení knih na kapitoly je křesťanského původu. Zavedeno bylo po roce 1200 canterburským arcibiskupem **Stephenem**

¹⁰ Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: Podle ekumenického vydání z roku 1985. Praha: Biblická společnost, 1990, s. 9.

¹¹ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 250.

¹² Lane, Tony. Dějiny křesťanského myšlení. Praha: Návrat domů, 1996, s. 9.

¹³ Ibid., s. 44 – 46.

¹⁴ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 495.

Langdonem, židé jej převzali až na přelomu 15. a 16. století. Členění textu na verše je naopak původu židovského, od židů jej křesťané převzali v druhé polovině 16. století.¹⁵ Na tomto místě zbývá již jen dodat, že veškeré biblické citace budou v této práci uvedeny v závorce za příslušným úryvkem biblického textu, a to ve formě zkratky příslušné biblické knihy, dále odkazu na číslo její kapitoly a číslo verše. Seznam zkratek všech knih Starého a Nového zákona (podle ekumenického vydání Bible z roku 1985) je uveden v samostatné příloze v závěru práce.

2.4 BOŽÍ JMÉNA V MIMOBIBLICKÝCH TRADICÍCH

Přestože se v této práci budeme nadále zabývat pouze výskytem a charakterem jmen Boha v Bibli,¹⁶ určitě nebude od věci, pokud zde alespoň okrajově zmíníme, že samotný výraz „Boží jména“, stejně tak jako studium a výklady těchto jmen, samozřejmě není vázáno pouze na biblickou tradici, ať už křesťanskou, či židovskou. Například již **Hésiodos**, antický řecký básník, žijící v 7. stol. př. n. l., autor proslulého díla *Theogonia* (česky *O původu bohů*), se snažil o hlubší pochopení bohů právě tím, že studoval jejich jména.¹⁷

Jména božstev jsou samozřejmě důležitá pro celou řadu kultur a společností. Je známo např. to, že Babyloňané užívali pro označení svého nejvyššího boha až padesát různých jmen. Kananejci zase všechna označení svých božstev přísně tajili a veřejně užívali jen všeobecné pojmenování *baal* (ve významu *pán*), které spojovali s konkrétním geografickým místem.¹⁸

¹⁵ Novotný, Adolf. Biblický slovník: R – Ž. (2). Praha: Kalich, 1992, s. 971.

¹⁶ Poznámka k pravopisu: Výraz „**Bůh**“ budeme v textu této práce používat výhradně k označení jediné nejvyšší bytosti v kontextu židovsko-křesťanské tradice, tzn. že je třeba jej odlišovat od výrazu „**bůh**“, který bude případně užit ve svém obecném smyslu v kontextu nejrůznějších náboženských či filozofických tradic.

¹⁷ Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, c1996, s. 442.

¹⁸ Léon-Dufour, Xavier. Slovník biblické teologie. Praha: Academia, 2003, s. 163.

2.5 POJETÍ BOHA V ŽIDOVSKO-KŘESŤANSKÉ TRADICI

Vrátíme-li se však nyní zpět již výhradně k biblické tradici a začneme-li její kanonické texty analyzovat, objevíme v nich široké spektrum nejrozličnějších Božích titulů, označení a metaforických výrazů. Velký výskyt různých jmen nepochybně souvisí s tím, že v židovském i křesťanském pojetí má Bůh jednoznačně personální charakter.¹⁹ Jak židé, tak křesťané vnímají Boha jako bytost, která stvořila svět a člověka a která svoje stvoření sice absolutně přesahuje, můžeme o něm tedy prohlásit, že je transcendentní, za vše stvořené však nese odpovědnost a s lidmi navazuje zvláštní vztah. Základní princip judaismu i křesťanství spočívá ve víře v to, že Bůh je schopen naslouchat prosbám člověka, lidé s ním mohou komunikovat a ve vztahu k němu tudíž vymezovat význam své vlastní existence.

Klíčovým předpokladem vyznání židů i křesťanů je rovněž uznání naprosté Boží suverenity a jednosti. V případě judaismu i křesťanství tedy hovoříme o monoteismu. Etymologickým rozбором termínu **monoteismus** se dobereme dvou řeckých slov, a to výrazu monos, což znamená sám nebo jediný, a theos, tedy Bůh. V doslovném znění jej tedy překládáme jako jedinobožství, což lze jinými slovy interpretovat jako náboženskou víru v jediného Boha. Židovsko-křesťanská tradice je vystavěna na informacích, které Bůh sám o sobě člověku sděluje, můžeme tedy prohlásit, že zdrojem poznání Boha je zjevení.²⁰ Se zjevením souvisí další velmi významný rys obou těchto náboženských tradic, a tím je silný důraz na Boží slovo a hlas, obecněji řečeno akcent na metaforu zvuku. Tento aspekt je obzvlášť patrný zejména v textech Starého zákona, kde Bůh nejenže mluví k člověku, a to aniž by byl spatřen, ale svým slovem dokonce stvořil celý svět, jak přímo vyplývá z knihy Genesis:

- I řekl Bůh: „ (...)!“ A stalo se tak. (Gn 1)
– např.: I řekl Bůh: „Bud’ světlo!“ A bylo světlo. (Gn 1,3)

¹⁹ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 99.

²⁰ Ibid., s. 102.

Boží slovo je také neodmyslitelně spjato s Desaterem, tedy s deseti Božími příkázáními (hebrejsky *Aseret ha-Dibrot*, doslovně *deset slov*). Tento morální kodex, k němuž se váže příběh o Mojžíšovi a jeho setkáním s Bohem na hoře Sínaj, vymezuje vztah lidí k sobě navzájem, ale samozřejmě také příkázání toho, jak se má člověk správně chovat k Bohu. Výše zmiňovaný personální charakter Boha je chráněn dvěma příkázáními, která mu měla zaručit naprostou suverenitu,²¹ a to zákazem zobrazování a zneužívání jeho jména. První z nich zní:

- Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. (Ex 20,4)

Primárním důvodem tohoto příkazu není obava z případného Božího obrazu, ale ze zcela konkrétního nebezpečí záměny Boha s tím, co stvořil, což by samozřejmě mohlo vést ke zbožšťování stvořených věcí a tím i k modloslužbě.²² Pokud by si někdo vytvořil zobrazení Boha, mohl by tím také narušit jeho autonomii, pouze on sám totiž určuje, kdy se svému lidu zjeví. Toto můžeme interpretovat také tak, že není v moci člověka s Bohem manipulovat.

Obdobně je tomu i v případě Božího jména. Jméno (hebrejsky *šém*) obecně ve starověku rozhodně nebylo vnímáno pouze jako konvenční označení, ale naopak vždy nějakým způsobem vyjadřovalo svého nositele. Studium etymologie jmen má v hebrejštině velký význam. Pojmenování člověka bylo poměrně často odvozeno např. od specifických okolností doprovázejících jeho narození nebo od určitých jeho charakterových vlastností. Jména se dávala také místům, k nimž se vázala nějaká důležitá událost apod.

Jestliže člověk označil jménem nějakou věc či jinou osobu, pak se, podle tehdejšího chápání, tyto věci či lidé dostávají pod jeho vliv, případně ochranu, protože kdo má v moci jméno, má v moci i jeho nositele.²³ Jinými slovy můžeme o tomto tvrzení také prohlásit, že právo pojmenovávat má osoba s nadřazenějším postavením,

²¹ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 58.

²² Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 107.

²³ Léon-Dufour, Xavier. Slovník biblické teologie. Praha: Academia, 2003, s. 162.

úkol dávat jména totiž v Bibli všeobecně souvisí s autoritou. Podle knihy Genesis se dokonce Adam stal skutečným člověkem až poté, co sám pojmenoval všechny živé tvory.²⁴ Příkázání, které zní:

- Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha.
Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval. (Ex 20,7)

tedy nemělo zabránit případné manipulaci s pouhým konvenčním označením, tzn. se jménem, ale přímo se samotným Bohem. Hlavním důvodem zákazu zbytečného vyslovování Božího jména byla patrně obava z jeho zneužití k magickým praktikám.²⁵ V okolním pohanském světě totiž představovala znalost jména nějakého božstva riziko, že člověk nad ním získává do jisté míry moc.²⁶ Znat Boží jméno znamenalo mít možnost určitým způsobem disponovat Boží mocí, což mohlo samozřejmě být krajně nebezpečné. Z Desatera však také vyplývá, že Boží jméno celkem pochopitelně vyžaduje naprosto výjimečné zacházení a projevy úcty.

I přes silný důraz na slovo a akustickou stránku celé židovsko-křesťanské tradice, která už byla v této práci zmiňována, je z výše uvedeného příkázání patrné, že Boží jméno rozhodně nebylo vnímáno pouze jako slovo, ale naopak jako přímé Boží zjevení, tedy to, co o sobě Bůh lidem sám prozrazuje. Jmen a titulů ale existuje široká škála a na tomto místě je důležité zdůraznit, že tato jednotlivá Boží jména, tzv. **theonyma**, mají ve vztahu k Bohu různou váhu a smysl a do určité míry také odrážejí historický vývoj uvažování o Bohu. Na jednotlivá biblická Boží jména se zaměříme ve dvou následujících velkých tematických celcích, tzn. v kapitolách věnovaných nejprve Starému a poté Novému zákonu.

²⁴ „Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř. (...)“ (Gn 2, 29 – 30)

²⁵ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 103.

²⁶ Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, c1996, s. 442.

3. BOŽÍ JMÉNA VE STARÉM ZÁKONĚ

Starozákonní Boží jména bychom samozřejmě mohli třídit podle mnoha nej-různějších kritérií a hledisek. V práci již bylo zmíněno, že podle židovské i křesťanské víry je zdrojem poznání Boha zjevení. Nabízí se tedy možnost třídit jména např. podle toho, co, respektive jaká jména, podle starozákonního podání zjevil Bůh člověku sám, a jaké tituly či označení mu naopak přidělil člověk. První typ pojmenování bychom mohli označit např. jako Boží jména vlastní či osobní, v druhém případě můžeme hovořit např. o jménech popisných či označujících.

3.1 OSOBNÍ BOŽÍ JMÉNA

Dvěma ústředními biblickými Božími jmény jsou v první řadě tetragrammaton JHVH, respektive Jahve,²⁷ a dále Elohim. V souladu se středověkou překladatelskou tradicí se do češtiny Jahve překládá ustrnulým staročeským výrazem Hospodin; Elohim se do českého jazyka konvenčně převádí jako Bůh.²⁸ Tato dvě odlišná označení jsou důsledkem spojení dvou okruhů tradic. Na základě rozdílně užívaných Božích jmen vytvořili biblisté hypotézu, podle níž podle níž bylo Pět knih Mojžišových, tedy prvních pět knih Starého zákona, a dále některé další biblické texty, původně tvořeno čtyřmi rozdílnými okruhy pramenů, které původně existovaly samy o sobě jako samostatné spisy a postupem času se v průběhu redakce vzájemně spojily.²⁹

3.1.1 Jahvistická a elohistická tradice

S nezávislým srovnávacím studiem starozákonních textů se začalo v 17. století. O syntézu biblistických výzkumů a hypotéz se pokusil např. **Julius Wellhausen** (1844 – 1918), německý protestantský teolog a jeden ze zakladatelů moderní biblické kritiky,

²⁷ O rozdílu mezi tetragramem JHVH a jeho výslovnostní variantou Jahve se podrobněji zmíníme na následujících stránkách této práce.

²⁸ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 107.

²⁹ Ibid., s. 164.

a na počátku 20. století ji předložil ve svojí tzv. **dokumentové hypotéze**.³⁰ Přestože Wellhausenovo výkladové schéma bylo později podrobena ostré kritice,³¹ jeho hypotéza představuje mezník v dějinách biblistiky. Počínaje Wellhausenem se obecně předpokládají minimálně čtyři prameny,³² které se od sebe liší mimo jiné užíváním různých Božích jmen.

Biblisté dodnes označují jednotlivé okruhy pramenů písmeny, kterými charakterizují jejich specifický přístup k Božím jménům. Písmenem (**J**) je v biblistice označována jahvistická tradice, tzv. Jahvista, a to podle dominantního jména Jahve, které, jak již bylo uvedeno výše, se do češtiny překládá jako Hospodin. Označení druhého klíčového kruhu je Elohist (E), podle převažujícího Božího jména Elohim, v českém překladu Bůh. Jahvista údajně vznikl v judském prostředí v 10. – 9. stol. př. n. l., tedy zhruba v době, kdy Izraeli vládl král David. Elohist pochází z efrajimského prostředí severního Izraele z doby přibližně 8. stol. př. n. l.³³ Biblisté rozlišují dále ještě okruh (**JE**) – Jehovista, (**D**) - Deuteronomista a (**P**) - tzv. Kněžský kodex, těm se však nebudeme podrobněji věnovat, protože se bezprostředně nevztahují k hlavnímu zaměření této práce.

3.1.2 Tetragram JHVH

Na předchozích stránkách této práce již bylo naznačeno, že ve Starém zákoně jsou dvěma ústředními Božími jmény Jahve a Elohim. Nejprve se zaměříme na jméno **Jahve**, které je v originálním, tzn. hebrejském textu obvykle zapsáno ve formě tetragramu neboli čtyřpísmenné šifry **JHVH**.³⁴ Primárně se však budeme zabývat právě tetragramem. Hned zkraje je totiž důležité zdůraznit, že výraz Jahve bývá nejčastěji považován pouze za jednu z možných rekonstrukcí výslovnosti JHVH a jeho užití je vázáno na nežidovské kruhy. O této problematice se ale později ještě zmíníme. V tuto chvíli se zaměříme na význam tetragramu. Právě pojmenování JHVH totiž bývá

³⁰ Rendtorff, Rolf. Hebrejská bible a dějiny. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 204.

³¹ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 165.

³² Rendtorff, Rolf. Hebrejská bible a dějiny. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 204.

³³ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 164.

³⁴ Termín **TETRAGRAM**, též **TETRAGRAMMATON** pochází z řeckých slov tetra – čtyři a gramma – písmeno, v doslovném překladu tedy znamená čtyřpísmeno.

nejčastěji považováno za vlastní jméno Boha Izraele a také za výraz, který nejlépe vystihuje Boží podstatu.³⁵ Tetragram JHVH sám o sobě ale vyjadřuje cosi nepostižitelného a tajemného, na což se pokusíme alespoň částečně poukázat na následujících stránkách této práce.

3.1.2.1 Význam tetragramu

Ve Starém zákoně se k vysvětlení původu JHVH váže jen velmi krátký text v knize Exodus, který je ještě navíc ve formě jakési slovní hříčky:

- Bůh řekl Mojžíšovi: „JSEM, KTERÝ JSEM.“ (Ex 3, 14)
(hebrejsky: **EHJE AŠER EHJE**)

Podle knihy Exodus byl prvním, komu Bůh prozradil svoje jméno, Mojžíš. Poté, co se mu Bůh zjevil na poušti v plápolajícím ohni uprostřed keře, se jej Mojžíš zeptal, jak se jmenuje. Jak je z výše uvedené citace patrné, Bůh odpověděl pouze neurčitě a tajemně, jakoby chtěl zabránit tomu, aby s ním člověk měl možnost jakkoliv manipulovat. Znalost Božího jména s sebou nesla riziko, že by mohlo být zneužito k magickým praktikám.³⁶ Celá řada starověkých národů a civilizací věřila, že pokud zná jméno svého boha, případně božstev, může ho přivolávat a ovládat tak, jak chce a potřebuje. Na tuto skutečnost ale již bylo poukázáno v předchozím textu této práce, proto se nyní vrátíme zpět k pokusům o interpretaci významu tohoto Božího jména. Dodnes je totiž zahaleno tajemstvím a celou řadou nejasností.

Pokusů o rozluštění významu jména JHVH se v minulosti odehrála celá řada a nejrůznější výzkumy v této oblasti pokračují i v současnosti. Za nejpravděpodobnější však bývá považováno odvození od kořene *hjh*,³⁷ v aramejštině *hvh*, což by se dalo přeložit jako *být*, *stát se* či *stávat se*, popřípadě *dít se*. Moderní lingvistika se domnívá, že za písemnou souhláskovou podobou JHVH se skrývá imperfektum 3. osoby

³⁵ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 117.

³⁶ Ibid., s. 103.

³⁷ Rendtorff, Rolf. Hebrejská bible a dějiny. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 39.

singuláru maskulina výše zmiňovaného slovního kořene. Podle této interpretace by se tudíž za tetragramem skrývalo tvrzení, vyjadřující v souladu s moderní metafyzikou samotné „bytí“ Boha.³⁸ Jméno JHVH by tak jinými slovy vyjadřovalo přímo Boží podstatu, resp. esenci. K této hypotéze přispívá také řecký překlad, resp. Septuaginta, který výše uvedený verš z knihy Exodus (Ex 3,14), tedy „*Jsem, který jsem*“, překládá doslovně jako „*Jsem ten jsoucí*“, což lze jinými slovy vyložit také jako „*Jsem ten, který má bytí sám v sobě*“.

3.1.2.2 Výslovnost tetragramu

Podobně jako původ jména JHVH je dodnes určitou mírou tajemnosti a nejednoznačnosti obestřena i jeho výslovnost. Ta původní se totiž nezachovala, odhalit ji můžeme proto pouze přibližně a ještě na základě mimobiblických textů.³⁹ Za nejpravděpodobnější bývá nicméně uváděna varianta **Jahve**.⁴⁰ Spíše jen pro zajímavost si zde můžeme uvést, že správná výslovnost tetragamu je součástí kabalistiky,⁴¹ tou se však v této práci nijak podrobněji zabývat nebudeme. V židovské tradici mělo Boží jméno JHVH vždycky zásadní podíl na svatosti Boha a dodnes je proto přísně tabuizované.⁴² Už ve starověku se dbalo na to, aby se zbytečně nevyslovovalo. Jeho vyslovování se postupně omezovalo, zprvu pouze na denní modlitbu v chrámu, později již jen na výjimečné příležitosti.⁴³ Nakonec bylo povoleno pronést jej jen jednou do roka, a to pouze veleknězi. Jak se můžeme dozvědět z Mišny, velekněz jej slavnostně vyslovil ve velesvatyni Jeruzalémského chrámu o židovském svátku Jom Kipur.⁴⁴

Tabuizované jméno JHVH se postupně začalo nahrazovat nejrozličnějšími hebrejskými opisy. V běžné řeči se ujal např. výraz **Ha-Šem**, což znamená *Jméno*.

³⁸ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 118.

³⁹ Rendtorff, Rolf. Hebrejská bible a dějiny. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 39.

⁴⁰ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 106.

⁴¹ Slovník biblické kultury. Praha: Ewa Edition, 1992, s. 86.

⁴² Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 58.

⁴³ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 103.

⁴⁴ Schubert, Kurt. Židovské náboženství v proměnách věků. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 24 – 26.

V pozdější době se zejména v židovské filosofii pracuje s pojmem **Ejn-Sof**, který do češtiny překládáme jako *Nekonečný*.⁴⁵ Při čtení biblického textu, obecněji řečeno při kultovních účelech, se Boží jméno JHVH začalo nahrazovat především opisem **Adonaj**. Tuto skutečnost můžeme velmi dobře doložit zejména na textu tzv. Shema Israel, který je uveden níže.

Shema (hebrejsky *slyš*) představuje začáteční slovo židovského vyznání víry, které je nejstarší a současně ústřední součástí židovské liturgie.⁴⁶ Modlitba Shema má primárně uznávat Boží jedinnost, mimo jiné na ní ale velmi dobře můžeme demonstrovat také akcent na slovo a akustickou složku celé židovsko-křesťanské tradice, na kterou již bylo upozorněno v úvodní části této práce. První verš této nejvýznamnější židovské modlitby, kterou můžeme najít v knize Deuteronomium, je v hebrejském originále zapsán v následující podobě:⁴⁷

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד

Tento úryvek se nahlas předčítá jako [šema isra'el adonaj elohejnu adonaj echad]. V českém překladu:

- Slyš, Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin jediný. (Dt 6, 4)

Jak z výše uvedené fonetické transkripce hebrejského textu vyplývá, je tetragram JHVH nahrazen opisným označením **Adonaj**. Tento zdvořilostní výraz v hebrejštině znamená *Můj Pán*, židé jím tedy mimo jiné vyjadřovali hloubku svého osobního vztahu k Bohu. Podle některých interpretací tento termín vyjadřuje také vznešenost a moc.⁴⁸ U výrazu Adonaj, jednoho z dalších vlastních Božích jmen, se však nyní ještě krátce pozastavíme. Toto jméno, respektive jeho vokalizace, je totiž velmi úzce provázáno

⁴⁵ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 59.

⁴⁶ Ibid., s. 199.

⁴⁷ Převzato z: Bouchez, Arnaud. Biblia Clerus. [CD-ROM]. Gradignan, France: Association Diffusion Informatique Catholique, 2004.

⁴⁸ Slovník biblické kultury. Praha: Ewa Edition, 1992, s. 23.

s výrazem Jahve, užívaným v nežidovských kruzích, a také s jeho zcela chybnou výslovností Jehova.⁴⁹

Pro lepší pochopení celé této problematiky je ale nejprve velmi důležité zdůraznit, že hebrejský text ve své původní podobě nijak nezapisoval samohlásky. Hebrejšтина, podobně jako další semitské jazyky, pro ně totiž ve svém písmu neměla žádné zvláštní znaky. Vokalizačním systémem v podobě teček a čárek, tzv. **masorou**,⁵⁰ opatřili biblický text až masoreti, což byli židovští znalci Bible, působící v rozmezí sedmého až desátého stol. n. l. v Palestině a v Babylonii.

Masoreti v biblickém textu pro snadnější liturgické užití připojili k psanému jménu JHVH vokalizaci odpovídající čtenému titulu Adonaj. Souhlásky JHVH se tak dál užívaly, byly ale již prokládány samohláskami slova, které židé místo něj již běžně vyslovovali, tzn. **a-o-a** (Adonaj), ve fonetické transkripci hebrejštiny [e-o-a], což někdy vedlo k defektnímu čtení. Naprosto chybná je tak např. výslovnost Jehova. Jak je patrné, toto slovo vzniklo zcela uměle pouze mechanickou aplikací výše uvedených samohlásek.⁵¹

Také termín Jahve bychom správně měli považovat pouze za jednu z možných rekonstrukcí výslovnosti JHVH, což již bylo v textu práce částečně naznačeno. O tomto tvaru máme první důkazy až ze dvanáctého stol. n. l.⁵² Celá řada odborných studií jej však přesto uvádí jako nejpravděpodobnější variantu původní výslovnosti a opírá se při tom o řadu mimobiblických pramenů, např. o elefantinské papyry, ostraky z Lakiše apod.⁵³ O pravděpodobně správné výslovnosti JHVH ve tvaru Jahve svědčí také jeho dochované kratší podoby. Kromě celého tetragramu JHVH se totiž dochovaly jeho kratší ekvivalenty, a to zejména **JHV** (Jahu), dále **JH** (Jah), případně i **JV** (Jo).⁵⁴

⁴⁹ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 103 – 104.

⁵⁰ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 39.

⁵¹ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 103 – 104.

⁵² Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, c1996, s. 109.

⁵³ Allmen, Jean-Jacques von. Biblický slovník. Praha: Kalich, 1987, s. 25.

⁵⁴ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 106 – 107.

Některé tyto krátké varianty se vyskytují samostatně, např. Jah můžeme objevit v biblických poetických textech, jiné jsou součástí tzv. teoforních jmen, o těch se však ještě krátce zmíníme ve zvláštní kapitole. Zkrácenina tohoto Božího jména se ale mimo jiné objevuje např. i ve formuli Hallelujah.⁵⁵

Z výše uvedeného textu je tedy více než zřejmé, že tetragram je dodnes zahalen celou řadou nejasností a spekulací. Nutno ovšem dodat, že židovská tradice veškeré pokusy o případné rozluštění původního významu JHVH považuje za zcela irelevantní.⁵⁶ V závěru této kapitoly můžeme pro úplnost ještě dodat, že řecky psaná Septuaginta JHVH (v hebrejském originále יהוה) zpravidla překládá termínem **κύριος** [kyrios], latinská Vulgáta užívá výraz **Dominus** (což bychom česky přeložili jako *Pán*).

3.1.3 Elohim

Paralelně s tetragramem JHVH se v Bibli objevuje také theonymum **Elohim**, jehož český ekvivalent je Bůh. Ze všech Božích jmen celého Starého zákona je právě Elohim tím nejčastěji používaným.⁵⁷ Pokud však toto jméno začneme podrobněji analyzovat, zjistíme, že z morfologického hlediska se jedná o plurál maskulina. V doslovném překladu z hebrejštiny by tak namísto výrazu „Bůh“, jehož striktní jednotu Bible neustále zdůrazňuje, znamenal „bohové“.

Při hlubším zkoumání hebrejsky psaného textu Starého zákona ale vzápětí zjišťujeme, že je tento výraz v drtivé většině spojován se slovesem v singuláru,⁵⁸ proto může být slovo Elohim překládáno jednotným číslem a používáno pro označení jedné nejvyšší božské bytosti. Pro lepší pochopení celé této problematiky se nejprve zaměříme na singulární formu tohoto výrazu, jímž je **El**, v ojediněle se vyskytujících případech také **Eloah**.

⁵⁵ Novotný, Adolf. Biblický slovník: A - P. [1]. Praha : Kalich, 1992, s. 85.

⁵⁶ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 118.

⁵⁷ Bouchez, Arnaud. Biblia Clerus. [CD-ROM]. Gradignan, France: Association Diffusion Informatique Catholique, 2004.

⁵⁸ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 71.

3.1.3.1 El, Eloah

El je západosemitský výraz, který v obecném smyslu označuje jakéhokoliv boha, nejedná se tedy o výhradně hebrejské specifikum. Je to nejstarší semitské pojmenování božství vůbec.⁵⁹ V akkadštině se vyskytuje v podobě *ilu*, v aramejštině *elah*, dále např. v arabštině *ilah*, pokud je užit se členem, pak *allah*. Jeho prapůvodní význam bývá podle některých teorií vykládán jako „moc“.⁶⁰ Za zmínku nepochybně stojí fakt, že ve funkci vlastního jména El označoval nejvyššího boha kanaánského panteonu. Tento bůh se podle tehdejšího chápání nacházel tak vysoko nad světem, že najímal nižší bohy (hebrejsky v plurálu *elohim*), aby jej na určitých místech reprezentovali, případně za něj vykonávali nějakou práci.⁶¹ V jednom ze žalmů jsou dokonce slovní hříčkou zesměšňováni pouze jako bůžci,⁶² ne jako bozi. Jak je tedy patrné, výraz „el“ mohl všeobecně označovat jakéhokoliv božstvo, současně však také jednoho konkrétního boha.

V biblických textech bývá výraz El často spojován s blíže určujícím adjektivem nebo predikátem, což patrně vyplývá právě z jeho spíše obecného charakteru. Ve Starém zákoně tak můžeme objevit taková slovní spojení, jakými jsou např. **El Šadaj** (česky Bůh Všemohoucí), **El Olam** (Bůh Věčný), **El Eljon** (Bůh Nejvyšší), **El Ro'i** (Bůh Zjevující se mi), **El Berit** (Bůh smlouvy) nebo **El Bethel** (Bůh Bethelský, resp. z Bethelu).

Stejný význam jako El má i slovo **Eloah**, tzn. že se opět jedná o singulárový tvar jména Elohim. Měli bychom jej však považovat spíše za poetický výraz, protože ve Starém zákoně se, na rozdíl od jména El, objevuje téměř výhradně v poezii. Nejčastěji se jméno Eloah vyskytuje v knize Jób.⁶³

⁵⁹ Slovník biblické kultury. Praha: Ewa Edition, 1992, s. 57.

⁶⁰ Allmen, Jean-Jacques von. Biblický slovník. Praha: Kalich, 1987, s. 25.

⁶¹ Bowker, John. Bůh a jeho proměny v dějinách náboženství. Praha: Knižní klub, 2004, s. 178.

⁶² Český překlad verše tohoto žalmu zní: „*Všechna božstva národů jsou bůžci, ale Hospodin učinil nebe.*“ (Ž 96,5).

⁶³ Bouchez, Arnaud. Biblia Clerus. [CD-ROM]. Gradignan, France: Association Diffusion Informatique Catholique, 2004.

3.1.3.2 Polyteismus v oblasti Blízkého Východu

To, že je výraz Elohim ve své podstatě plurálem, přestože ve starozákonních textech slouží k vyjádření jména jediného Boha, je řadou teorií vysvětlováno jako pozůstatek někdejšího polyteismu patriarchů.⁶⁴ Určitě se nejedná o tzv. majestátní plurál, protože nic podobného nemá žádnou oporu v hebrejském jazykovém úzu. Biblické texty nejspíš záměrně zdůrazňovaly sjednocení elovských vlivů kanaánského podloží Izraele, které vyústilo do jediné božské postavy.

Náboženství prvotní hebrejské kultury totiž rozhodně nemůžeme označovat jako monoteistické. Ve svých počátcích se nijak zásadně nelišilo od jiných náboženských tradic v oblasti Blízkého Východu; v těchto náboženských systémech sice většinou existovala představa nejvyššího, resp. hlavního boha, obklopoval ho ale celý panteon dalších, nižších bohů. Jak je tedy patrné, byly doby, kdy předkové izraelského národa uctívali mnoho bohů (hebrejsky *elohim*) a k víře v jednoho jediného Boha (tedy tzv. *Elohim*) dospěli až později.

Klíčovým obdobím, které s konečnou platností monoteizovalo náboženství Izraele, bylo období tzv. **babylonského exilu**, které trvalo od roku 587 resp. 586 do roku 539 př. n. l.⁶⁵ Vzhledem k předpokládanému rozsahu této bakalářské práce a jejímu hlavnímu zaměření, jímž jsou biblická Boží jména, určitě není nutné zabývat se zde dopodrobna babylonským zjetím a s ním do značné míry souvisejícím formováním monoteismu v náboženství Izraele. Určitě však není od věci vyzdvihnout fakt, že víra v jediného Boha Izraele byla z velké části podmíněna zcela specifickou politickou a kulturní situací, jíž zapříčinil právě babylonský exil. Deportovaná část elitní židovské populace si v něm totiž chtěla zachovat svoji původní identitu, a proto se začala striktně vymezovat vůči svému pohanskému okolí – mimo jiné právě myšlenkou jediného Boha.⁶⁶

⁶⁴ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 71.

⁶⁵ Václavík, David. Etnické a kulturní minority ve střední Evropě. Liberec: Technická univerzita, 2001, s. 34.

⁶⁶ Horyna, Břetislav. Monoteismus: Krátké dějiny jedinobožství. In: Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 16.

Do kontextu souvisejícího s babylonským exilem je v biblických textech nicméně zasazeno označení JHVH, resp. Jahve. JHVH je tedy chápán jako Bůh, který vysvobodil svůj lid z duchovního a politického útisku.⁶⁷ Proprium Elohim ve Starém zákoně oproti tomu označuje Boha spíše ve významu všeobecném, což můžeme jinými slovy vyložit také tak, že Elohim je vnímán především jako Pán a Stvořitel světa. Často se vyskytuje se členem, tedy v podobě **ha-Elohim** (česky můžeme přeložit jako *Pravý Bůh*), což by jen utvrzovalo ideu jeho jedinství. V některých případech ke svému bližšímu označení vyžaduje přívlastek.⁶⁸ V této souvislosti pak můžeme hovořit např. o Bohu Abrahamově, Izákově nebo Jákobově. Za pozornost nepochybně stojí také skutečnost, že společenství židovských kmenů nese název Izrael, který obsahuje teomorfní prvky odvozené právě od výrazu El, nikoliv od tetragramu JHVH.⁶⁹

Výraz Elohim (v hebrejském originále **אֱלֹהִים**) řecká Septuaginta uvádí jako **θεός** [theos], latinská Vulgáta překládá jako **Deus**.

3.1.4 Teoforní jména

Boží jméno je v textech Starého zákona velmi často také zakomponováno přímo do vlastních jmen nejrůznějších biblických postav, tedy do tzv. **teoforních jmen**.⁷⁰ Tento fakt je obzvlášť patrný hlavně u jmen starozákonních proroků, např. u proroka Ezechiela, jehož jméno znamená *At' Bůh posiluje*, dále Izajáše, v překladu *At' Jahve spasí*,⁷¹ a celé řady dalších.

Jak je patrné, v těchto teoforních jménech se objevuje jak slovní kořen **-el-** (namátkou si můžeme dále jmenovat např. Elijáše, Daniela, Gabriela, Rafaela, Míkela, Immanuela, Elišu a mnoho jiných), tak také zkráceniny jména JHVH, resp. Jahve (např. výše zmiňovaný Izajáš, dále Jeremjáš atd.).

⁶⁷ Pavlincová, Helena. Slovník. Judaismus, křesťanství, islám. Praha: MF, 1994, s. 30.

⁶⁸ Novotný, Adolf. Biblický slovník: A - P. [1]. Praha : Kalich, 1992, s. 84.

⁶⁹ Václavík, David. Hebrejský monoteismus: náboženství, kosmogonie, politika. Diplomová práce. Brno: MU: Filozofická fakulta, 1998, s. 40.

⁷⁰ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 69.

⁷¹ Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, c1996, s. 441.

3.1.5 Další osobní Boží jména

JHVH a Elohim jsou sice v celém Starém zákoně jmény naprosto klíčovými, rozhodně však ne jedinými. Při hlubším zkoumání starozákonních textů, v nichž Bůh dává jméno sám sobě, se můžeme poměrně často setkat se jménem **Svatý** (hebrejsky *kadoš*), případně **Svatý Izraele** (*kadoš Jisrael*); tento titul se často vyskytuje zejména v knize žalmů, u proroka Izajáše, několikrát je zmíněn i u jiných proroků.

Mezi tituly, jimiž podle starozákonních knih Bůh označuje sám sebe, můžeme zařadit také výrok „Já jsem **První a poslední**“, ⁷² s jehož řeckou obdobou ve formě „Já jsem Alfa a Omega“ se ještě setkáme v kapitole věnované novozákonním Božím jménům. Bůh sám o sobě hovoří např. také jako o Bohu milujícím a současně žárlivém, proto můžeme za jeden z Božích titulů považovat i výraz **Bůh žárlivě milující**. S tímto výrazem se setkáváme v knize Exodus:

- Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující.
Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch,
kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch,
kteří mě milují a má přikázání zachovávají. (Ex 20, 5-6)

Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry můžeme tyto a jim podobné přívlastky považovat skutečně za Boží jméno nebo titul a nakolik se naopak jedná spíše o „pouhé“ biblické charakteristiky nejrozumnějších Božích vlastností, přestože se na jiném místě setkáváme s ujištěním, že výraz Žárlivý je skutečně jedním z Božích jmen:

- Nebudeš se klanět jinému bohu,
protože Hospodin, jehož jméno je Žárlivý,
je Bůh žárlivě milující. (Ex 34, 14)

3.2 POPISNÁ BOŽÍ JMÉNA

⁷² (Iz 44,6)

V úvodní části této práce jsme se již mohli setkat s tvrzením, že Bůh je židy i křesťany jednoznačně vnímán jako osobní bytost. Tento personální Boží charakter se zcela zákonitě odráží v celé řadě biblických antropomorfismů. Ve Starém zákoně tak můžeme objevit širokou škálu výrazů, popisujících např. charakterové vlastnosti Boha. V některých odborných studiích, zabývajících se touto tematikou, se lze setkat s nejrůznějšími pokusy o seřazení Božích vlastností podle různých kritérií, např. morálních a duševních, sdělitelných či nesdělitelných, případně vztahových nebo autonomních.⁷³

Pokud bychom však chtěli biblické výrazy, které Boha charakterizují, nějak zobecnit, museli bychom zdůraznit, že se nijak nevztahují přímo k jeho podstatě, ta je totiž člověku zcela nedostupná.⁷⁴ K tomu jistě přispívá i skutečnost, že podle Bible zůstává Bůh za všech okolností skrytý a lidským očím nespátřitelný. Toto tvrzení můžeme doložit např. následujícími dvěma citacemi biblického textu:

- Dále pravil: „Nemůžeš spatřit mou tvář, neboť člověk mě nesmí spatřit, má-li zůstat naživu.“
Hospodin pravil: „Hle, u mne je místo; postav se na skálu.
Až tudy půjde moje sláva, postavím tě do skalní rozsiedliny
a zakryji tě svou dlaní, dokud nepřejdu.
Až dlaň odtáhnu, spatříš mě zezadu, ale mou tvář nespátří nikdo.“ (Ex 33,20-23)
- Věru, ty jsi Bůh skrytý, Bůh Izraele (Iz 45,15)

Bůh Izraele je nejen nespátřitelný, ale také nezobrazitelný, což bylo již zmiňováno a vysvětlováno zkraje této práce. Přesto se o něm řada biblických pasáží často vyjadřuje v obrazech a nejrůznějších podobenstvích. Na mnoha místech Starého zákona je Bůh líčen např. jako **Skála** (hebrejsky *tsur*) **Izraele**, tedy jako symbol jeho pevnosti, jistoty a opory, např.:

- Kdo je Bůh krom Hospodina, kdo je skála, ne-li Bůh náš! (Ž 18,32)

⁷³ Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, c1996, s. 113.

⁷⁴ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 126.

Častým označením Boha Izraele je také titul **Otec** (hebrejsky *ab*), který se samozřejmě neobjevuje jen v Bibli, ale také v liturgii.⁷⁵ Na tento výraz se ale ještě podrobněji zaměříme v kapitole věnované novozákonním Božím jménům. Pomocí nejrozličnějších přívlastků je v textech Starého zákona dále zdůrazňována zejména Boží dokonalost, svatost, všemohoucnost, vševědoucnost, moudrost či vůle. Z celé řady nejrozličnějších popisných Božích jmen si na tomto místě můžeme uvést např. výraz **Mocný**, **Spravedlivý**, již jednou zmiňované jméno **Žárlivý**, dále **Hospodin zástupů**, **Nejvyšší** či **Svatý**. V knize proroka Izajáše nacházíme takové pojmy, jakými jsou např. **Vznešený** či **Vyvýšený**:

- Toto praví Vznešený a Vyvýšený,
jehož přebývání je věčné, jehož jméno je Svatý. (Iz 57,15)

Pro úplnost, na závěr tohoto tematického celku, bychom měli ještě dodat, že nejrozličnějších Božích jmen a titulů bychom v textech Starého zákona mohli nepochybně objevit daleko více. Vzhledem k předpokládanému rozsahu této bakalářské práce je zde ale samozřejmě všechny nelze zachytit a následně podrobně analyzovat. Některé tituly patrně asi ani nemůžeme považovat za jméno, protože slouží spíše pouze jako přívlastek nebo jakési popisné označení zdůrazňující některé Boží vlastnosti.

4. BOŽÍ JMÉNA V NOVÉM ZÁKONĚ

V následující kapitole se zaměříme na Boží jména, s nimiž se můžeme setkat v textech Nového zákona, tedy v ústřední knize celého křesťanství. V první řadě, kvůli lepšímu vymezení a pochopení celé této nadcházející tematiky, bychom však měli

⁷⁵ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 122.

alespoň v těch nejzákladnějších a nejobecnějších rysech poukázat na některé stěžejní aspekty křesťanského učení.

Klíčovým dogmatem této náboženské tradice je víra v jednoho Boha existujícího ve třech božských osobách stejné substance. Těmito třemi osobami jsou Otec, Syn a Duch svatý. Podle křesťanské teologie se mezi sebou liší reálně, ale ne svojí podstatou.⁷⁶ Křesťanství vychází z příběhu Ježíše z Nazareta, který je považován za člověka, v němž k lidem přichází sám Bůh.⁷⁷ Pokud bychom chtěli podstatu tohoto monoteistického systému popsat a vystihnout skutečně co nejjednodušším a nejstručnějším způsobem, pak bychom měli vyzdvihnout zejména to, že je postaveno na víře v trojjediného Boha, který je současně transcendentní i imanentní a který z vlastního rozhodnutí kvůli člověku přijal lidský úděl.⁷⁸

Od věci nepochybně dále nebude, pokud na tomto místě znovu připomeneme a zdůrazníme, že křesťanství za svůj svatý text považuje rovněž Starý zákon. Je proto celkem pochopitelné, že se některá Boží jména, s nimiž jsme se již mohli setkat na předchozích stranách této práce, objevují i v novozákonního kánonu. V textu této kapitoly se proto zaměříme samozřejmě i na ta Boží jména, která by, analogicky Starému zákonu, sloužila k označení Boha Izraele. V souladu s křesťanským učením o Trojici bychom jimi v případě Nového zákona měli rozumět jména, která se dají použít pro označení Boha ve smyslu Otce.

Hlavní náplní této kapitoly, vzhledem k podstatě křesťanství, však bude především snaha o vyjmenování a stručnou charakteristiku alespoň některých nejvýznamnějších titulů či jmen, které jsou v Novém zákoně užívány k označení Ježíše Krista, o němž křesťané věří, že je Božím Synem. Vyjdeme-li z výše uvedených skutečností, pak bychom mohli, zcela v souladu s křesťanskou dogmatikou, za klíčová novozákonní Boží jména či spíše tituly považovat už samotné rozlišení Otec a Syn.

⁷⁶ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 482.

⁷⁷ Karfíková, Lenka. Křesťanské pojetí božství. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 60.

⁷⁸ Ibid., s. 60.

4.1 BOŽÍ JMÉNA PŘENESENÁ ZE STAROZÁKONNÍ TRADICE

Z předchozích kapitol této práce vyplývá, že dvěma nejvýznamnějšími Božími jmény Starého zákona jsou JHVH a Elohim a že jsou oba tyto výrazy velmi často doprovázeny a rozvíjeny nejrůznějšími přívlastky a charakteristikami. Obě tato vlastní Boží jména se zcela zákonitě přenesla i do novozákonního kánonu. Spíše jen pro doplnění zde můžeme uvést, že v Novém zákoně se v citátech starozákonních textů JHVH nahrazuje slovem Kyrios (v českém významu *Pán*) a výraz Elohim řeckým pojmem Theos (česky *Bůh*). Samotný výraz Bůh (*Theos*), odpovídající starozákonnímu Elohim, resp. El, je současně v celém Novém zákoně nejfrekventovanějším Božím jménem.⁷⁹

Na mnoha místech v textu Nového zákona se tak vyskytuje nejen samotné slovo Bůh, odpovídající hebrejskému termínu Elohim, ale také celá řada dalších označení, která se k němu vázala již ve Starém zákoně. Jedná se především o výraz **Bůh našich otců**, dále **Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův**,⁸⁰ případně **Bůh Izraele**. Setkat se můžeme také s titulem **Bůh slávy**,⁸¹ poměrně často, mimo jiné v Lukášově evangeliu, se vyskytuje např. jméno **Nejvyšší**.⁸²

Smyslem této kapitoly však rozhodně není vyjmenovat všechna Boží jména a tituly, s nimiž bychom se v jednotlivých novozákonních knihách mohli setkat, proto se zaměříme jen na ty, které jsou pro křesťanskou tradici těmi skutečně příznačnými a významnými. Jedním z nich je bezesporu výraz **Otec**, jež jsme v oddíle věnovaném starozákonním jménům uváděli jako jedno důležité pojmenování Boha Izraele. V práci bylo naznačeno, že se tento titul hojně využívá rovněž v liturgii a že významnou úlohu sehrává také v židovské tradici, tedy nejen v křesťanství. Metafora Boha Otce v biblickém podání vyjadřovala nejprve vztah mezi Bohem a lidem Izraele, tzn. „vyvoleným národem“, v pozdějším chápání se začíná rozšiřovat na celé lidstvo, tedy také na nežidovské národy. V českém překladu Nového zákona se vedle titulu Otec

⁷⁹ Bouchez, Arnaud. Biblia Clerus. [CD-ROM]. Gradignan, France: Association Diffusion Informatique Catholique, 2004.

⁸⁰ Např.: „*Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův, Bůh našich otců oslavil svého služebníka (...)*.“ (Sk 3,13).

⁸¹ Např.: „*Bůh slávy se zjevil našemu praotci Abrahamovi ještě v Mezopotámii (...)*.“ (Sk 7,2).

⁸² Např.: „*(...) bude nazván synem Nejvyššího a Pán Bůh mu dá trůn jeho otce Davida.*“ (Lk 1,32).

setkáváme také s jeho aramejským ekvivalentem v podobě **Abba**, což můžeme doložit na následující citaci Markova evangelia:

- Řekl: „Abba, Otče, tobě je všechno možné (...).“ (Mk 14,36)

Tento aramejský výraz je také použit jako důvěrné a něžné oslovení v tzv. modlitbě Páně.⁸³ Jedná se o modlitbu, kterou podle Lukášova a Matoušova evangelia učil Ježíš své učedníky. V českém jazykovém prostředí je známa též pod označením Otčenáš. Uvést si ji zde však můžeme i z jiného důvodu - velmi dobře na ní totiž lze doložit, jaké úctě se podle tehdejšího chápání Boží jméno obecně těšilo a za jak významné bylo považováno. První věta této proslulé modlitby totiž zní:

- Otče náš, jenž jsi v nebesích,
bud' posvěceno tvé jméno. (Mt 6,9)

Biblických pasáží, v nichž je zdůrazňována důležitost a exkluzivita „samotného“ Božího jména bychom nepochybně mohli objevit daleko více, namátkou můžeme dále uvést třeba ještě Janovo evangelium.⁸⁴ Je tedy více než zřejmé, že Boží jméno obecně bylo i v Novém zákoně považováno za nesmírně důležité a těšilo se mimořádné úctě a navíc, podobně jako ve Starém zákoně, představovalo také východisko pro modlitbu.⁸⁵

V následující části této práce se však zaměříme na konkrétní jména, která jsou spojena již výhradně s křesťanskou, tedy nikoli židovskou, náboženskou tradicí. S přihlédnutím k originální verzi novozákonních textů se tak bude mimo jiné jednat i o několik klíčových řeckých výrazů, případně slovních spojení.

4.2 ŘECKÉ TITULY A OZNAČENÍ

Jedním z klíčových řeckých výrazů sloužících v Novém zákoně k označení božství je bezesporu pojem **logos**. Tento zcela zásadní termín jak křesťanské teologie,

⁸³ Slovník biblické kultury. Praha: Ewa Edition, 1992, s. 166.

⁸⁴ Např.: „Otče, oslav své jméno!“ Z nebe zazněl hlas: „Oslavil jsem a ještě oslavím.“ (J 12,28).

⁸⁵ Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, c1996, s. 442.

tak samozřejmě také filozofie, se do češtiny nejčastěji překládá jako slovo nebo řeč, nese s sebou však mnohem více možných interpretací, mimo jiné smysl, rozum, ale také vypravování, důvod či racionální kosmický řád. Jako filozofický termín je logos poprvé doložen už ve zlomcích **Herakleita z Efezu** (cca 540 – 480 př. n. l.).⁸⁶

Vzhledem k hlavnímu tématu této práce samozřejmě není možné zabývat se zde podrobně širokou škálou jeho významů a jejich následnu interpretací, alespoň okrajově ale můžeme zmínit, že v prvním století našeho letopočtu, tedy zhruba v době vzniku textů Nového zákona, byl logos pojmem již značně rozšířeným a známým, a to z nej-různějších kontextů. Představa logu se tak mimo jiné vyskytuje u řecky píšícího filozofa a teologa **Filóna Alexandrijského** (zhruba v rozmezí let 25 př. n. l. - 45 nebo 50 n. l.), nejvýznamnějšího představitele helénistické židovské filozofie, nebo u **Plútarcha**, což byl významný řecký filozof, spisovatel a historik a současně také Apollónův velekněz v Delfách.⁸⁷

Zaměříme-li se nyní opět na biblickou tradici a terminologii, pak bychom měli v první řadě zdůraznit, že řecký pojem logos je v české verzi Nového zákona překládán jako „slovo“. V textu práce bylo již uváděno a vysvětlováno, že židovská i křesťanská náboženská tradice velmi často pracuje s metaforou zvuku, tedy zejména s Božím hlasem, obecněji řečeno s jeho slovem. Tak jako ve Starém, tak i v Novém zákoně se např. počítá se stvořením světa skrze Boží slovo. V Novém zákoně už ale dochází k určitému posunu jeho významu, patrně pod vlivem některých filozofických úvah, především díky myšlení výše zmiňovaného Filóna Alexandrijského. V jeho pojetí se totiž logos stal jakýmsi zprostředkujícím článkem mezi transcendentním Bohem a hmotným světem, což by se dalo jinými slovy, v souladu s křesťanským učením o Trojici, interpretovat také tak, že Filón představil a vymezil logos jako Božího Syna. Filónovo pojetí logu rozpracoval koncem 2. stol. křesťanský myslitel **Kléments Alexandrijský**, u něhož se stává již přímo prostředníkem stvoření.⁸⁸

⁸⁶ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 367.

⁸⁷ Kratochvíl, Zdeněk. Studie o křesťanství a řecké filosofii. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 81.

⁸⁸ Kratochvíl, Zdeněk. Studie o křesťanství a řecké filosofii. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 82.

Je tedy více než patrné, že spekulace o logu pronikaly postupně zřejmě prostřednictvím helénistické filozofie do křesťanské teologie,⁸⁹ v níž začal být tento převážně filozofický termín ztotožňován s pojetím Božího Syna. Logos, v českém překladu *slovo*, v Novém zákoně koneckonců vystupuje v četných vyprávěních. To, že si v biblickém podání nárokuje nezávislou existenci právě jakožto Boží Syn,⁹⁰ je nejvíce patrné zejména v Prologu k evangeliu sv. Jana:

- Na počátku bylo Slovo, to slovo bylo u Boha, to Slovo bylo Bůh.
To bylo na počátku u Boha.
Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest. (J 1,1-3)

Pokud jsme na předchozí stránce uváděli, že křesťanství podobně jako Starý zákon počítá se stvořením světa prostřednictvím Božího slova, pak bychom na tomto místě měli zdůraznit, že podle novozákonní víry se tímto stvořitelem slovem stává právě logos, tedy, opět řečeno slovy křesťanské dogmatiky, Syn Boží,⁹¹ což se můžeme pokusit doložit např. na následující citaci z Listu Koloským:

- On je obraz Boha neviditelného,
prvorozený všeho stvoření,
neboť v něm bylo stvořeno všechno na nebi i na zemi
– svět viditelný i neviditelný; (Ko 1,16)

Jak z výše uvedených skutečností vyplývá, můžeme řecký termín logos bezesporu považovat ze jeden z řady novozákonních Božích jmen a titulů. V kontextu Nového zákona a obecně křesťanství je řeckým výrazem patrně nejvýraznějším, rozhodně však ne jediným. Podle Apokalypsy, neboli Zjevení Janova, Ježíš sám sebe označuje za **Alfu a Omegu**, což lze interpretovat jako první a poslední, počátek a konec všeho, případně též jako ten nejvyšší žijící.⁹² Tato dvě písmena řecké abecedy jsou

⁸⁹ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 368.

⁹⁰ Lyčka, Milan. Pojetí božství v judaismu. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 123.

⁹¹ Karfíková, Lenka. Křesťanské pojetí božství. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 74.

⁹² Slovník biblické kultury. Praha: Ewa Edition, 1992, s. 24.

v českém překladu Nového zákona, na rozdíl od pojmu logos, navíc ponechána ve svém originálním znění:

- Já jsem **Alfa a Omega**, praví Pán Bůh,
ten, který jest a který byl a který přichází, Všemohoucí. (Zj 1,8)

4.3 METAFORICKÁ NOVOZÁKONNÍ BOŽÍ JMÉNA

Předtím, než se zaměříme na některé další významné Boží tituly či označení, které bychom v jednotlivých knihách Nového zákona mohli objevit, se můžeme ještě velmi krátce pozastavit nad jménem samotné postavy Ježíše Krista. Právě v jeho jménu se totiž, podle biblického podání, odehrává celá řada zázraků, znamení a divů. Na několika místech se můžeme např. dočíst, že jeho učedníci uzdravovali nemocné „**ve jménu**“ Ježíše Krista, z mnoha jiných si zde můžeme uvést např. následující citaci z knihy Skutky apoštolské:

- Petr však řekl: "Stříbro ani zlato nemám, ale co mám, to ti dám:
ve jménu Ježíše Krista Nazaretského vstaň a chod!" (Sk 3,6).

Jméno Ježíše Krista je však na mnoha místech novozákonního kánonu přesto nahrazeno nějakým metaforickým vyjádřením. Tím pro celý křesťanský svět skutečně příznačným je např. biblické slovní spojení **Beránek Boží**, latinsky *Agnus Dei*. Beránek jako obětní zvíře a významný symbol Velikonoc je zmiňován v mnoha vyprávěních již ve Starém zákoně. Proslulým se stal zejména příběh z knihy Exodus o beránčí krvi, pomazané na veřejích domů, která ochránila Hebrejce před pobitím všeho prvozeného.⁹³ Za Beránka Božího však v Novém zákoně, podle textu Janova evangelia, prohlásil Jan Křtitel Ježíše, když o něm řekl:

- „Hle, beránek Boží, který snímá hříchy světa (...).“ (J 1,29)

⁹³ (Ex 12,21-27).

Podobných tvrzení se však nejen v evangeliích dá objevit více. Toto metaforické označení se časem přeneslo také do křesťanské ikonografie jako jeden z nejstarších symbolů Krista; v křesťanském výtvarném umění bývá Ježíš symbolicky zobrazován jako nebeský beránek, držící kříž.⁹⁴ Ze slov Jana Křtitele tak, jak jsou zachycena v Janově evangeliu, se od osmého století dokonce stala jedna ze základních částí mše svaté.⁹⁵ Osoba Ježíše Krista byla v biblických textech dále nazývána např. **novým Adamem**. S tímto označením se můžeme setkat poměrně často především v listech apoštola Pavla,⁹⁶ který tímto tvrzením zdůrazňuje protiklad mezi postavou Ježíše na straně jedné a Adamem z knihy Genesis,⁹⁷ který přestoupil Boží zákaz a byl vyhnán z ráje, na straně druhé.

Mezi další Boží tituly by se bezesporu dala zařadit třeba i taková slovní spojení, jakými jsou např. **Král králů** nebo **Pán pánů**, s nimiž se můžeme setkat např. v knize Apokalypsa:

- Na plášti a na boku má napsáno jméno:
Král králů a Pán pánů (Zj 19,16)

Podle evangelijního podání se výraz král objevuje také v titulu **Král židovský**. Toto slovní spojení je velmi dobře známo především prostřednictvím výrazu I.N.R.I., což je zkratka latinských slov Iesus Nazarenus Rex Iudeorum, česky Ježíš Nazaretský, král židovský. Spíše jen pro doplnění si zde můžeme uvést, že tento tzv. titulus,⁹⁸ který je zachycen v Matoušově evangeliu,⁹⁹ je v křesťanském světě ve stylizované podobě součástí mnoha krucifixů a jiných zobrazení ukřižovaného Krista. Janovo evangelium uvádí,¹⁰⁰ že zmiňovaný nápis nechal napsat Pilát Pontský na Ježíšův kříž, a to ve třech jazycích: v hebrejštině, latině a řečtině. Z dílčích knih Nového zákona dále vyplývá, že

⁹⁴ Proslulé ztvárnění tohoto symbolu můžeme ve výtvarném umění objevit např. na obraze nazvaném Klanění božím beránkovi, pocházejícím od Jana van Eycka. Obraz z roku 1432 je součástí Gentského oltáře v katedrále sv. Bavona v belgickém Gentu.

⁹⁵ Judaismus, křesťanství, islám. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 248.

⁹⁶ Např.: „*Jak je psáno: První člověk Adam se stal duší živou – poslední Adam je však Duchem oživujícím.*“ (1K 15,45).

⁹⁷ Slovník biblické kultury. Praha: Ewa Edition, 1992, s. 23.

⁹⁸ **Titulus** můžeme jinými slovy interpretovat jako nápis oznamující podle římského zvyku důvod odsouzení. In: Slovník biblické kultury. Praha: Ewa Edition, 1992, s. 81.

⁹⁹ Např.: „*Nad hlavu mu dali nápis o jeho provinění: ,To je Ježíš, král Židů‘.*“ (Mt 27,37).

¹⁰⁰ (J 19,19-20).

přestože byly postavě Ježíše Krista připisovány takové tituly, jakými jsou **Syn Davidův**, **Syn Nejvyššího** nebo **Pán**, on sám se nejčastěji identifikoval s označením, resp. titulem **Syn člověka**,¹⁰¹ případně **Světlo světa**, o čemž svědčí např. následující citace Janova evangelia:

- Ježíš k nim opět promluvil a řekl:
„Já jsem světlo světa (...).“ (J 8,12)

Obdobných metaforických vyjádření bychom samozřejmě mohli objevit daleko více. Pokud bychom se chtěli pokusit obsah této kapitoly, respektive celého tematického celku věnovaného výskytu Božích jmen v Novém zákoně, stručně shrnout, pak bychom měli především zdůraznit, že v novozákonním kánonu obecně je na Boží jméno kladen velmi silný důraz. Podobně jako ve Starém, tak i v Novém zákoně lze objevit široké spektrum nejrozumnějších Božích jmen či titulů. Mnoho z nich je vystavěno na metafoře a některá označení navíc sdílí jak judaismus, tak křesťanství. Specifický charakter novozákonních Božích jmen je však, na rozdíl od židovské tradice, do značné míry formován odlišným pojetím podstaty božství, přesněji řečeno křesťanským učením o trojjediném Bohu.

5. ZÁVĚR

V textu svojí bakalářské práce jsem se pokusila o stručný popis několika významných Božích jmen a titulů židovsko-křesťanské biblické tradice a o vysvětlení určitých specifických problémů, které jsou případně s konkrétními jmény spjaty. V úvodní části své práce jsem se pokoušela doložit, že řada starověkých kultur přisuzovala jménu obecně velkou, často až magickou moc, a za nejvýznamnější jméno ze všech považovala samozřejmě jméno boží.

¹⁰¹ Např.: (Mt 26,64).

Velmi stručně byla také naznačena odpověď na otázku, proč se v judaismu i křesťanství vyskytuje tak široká škála Božích jmen. Z textu práce tak např. vyplývá, že velké množství pojmenování souvisí mimo jiné s personálním charakterem Boha v obou těchto náboženstvích. Židovsko-křesťanská tradice také poměrně silně pracuje s metaforou zvuku, případně slova, je proto celkem pochopitelné, že klade tak silný důraz na jména.

Uváděla a vysvětlovala jsem také, že i když židé nazývají Boha mnoha jmény či tituly a používají v souvislosti s ním řadu popisných, příp. metaforických označení, je pro ně skutečné Boží jméno to, které podle biblického podání zjevil Bůh sám Mojžíšovi, tzn. tetragram JHVH, a to je přísně tabuizované. Jak v židovské, tak samozřejmě také v křesťanské tradici hraje obecně jméno Boha obrovskou roli a je mu připisována mimořádná pozornost. Svým charakterem stojí zcela mimo veškeré kategorie vlastních jmen. Z jednotlivých knih Starého a Nového zákona přímo vyplývá, že Boží jméno představuje např. časté východisko pro modlitbu a musí se s ním zacházet s patřičnou úctou.

V závěru své práce bych se však ještě velmi ráda, alespoň v několika větách, pozastavila nad stručným srovnáním pojetí Božích jmen ve všech třech tzv. abrahamovských náboženstvích, tedy v judaismu, křesťanství a islámu. Obrovskou roli samozřejmě hraje ve všech třech výše zmiňovaných náboženských tradicích, přesto je velmi zajímavé sledovat, jak se každá z nich staví ke jménu svého Boha odlišným způsobem.

Jak již bylo v textu práce uvedeno a vysvětleno, židé Boží jméno v jeho autentickém znění, tzv. v podobě tetragramu JHVH, v posvátné bázni vůbec nevyslovují. Křesťané např. věří, že „pouhé“ Boží jméno má takovou moc, že může způsobit zázraky, což jsem v kapitole věnované Novému zákonu dokládala na konkrétních citacích evangelia. Muslimové zase, v ostrém kontrastu zejména k judaismu, používají Boží jméno, tedy výraz Alláh, každý den, a to dokonce několikrát. Islám navíc

poměrně výrazně pracuje s Božími epitety, neboli 99 tzv. „nejkrásnějšími jmény“ (arabsky *al-asmá' al-husná*).

Na úplný závěr by se samozřejmě dalo ještě dodat, že zejména ve starozákonních textech můžeme na řadě míst objevit narážky na existence jiných bohů a božstev, mezi nimiž vyniká především západosemitské božstvo Baal, jehož jméno bychom do češtiny mohli přeložit jako pán, manžel, ale také vlastník. Přestože se samozřejmě nejedná o označení Boha Izraele, je zřejmé, že i takováto jména by měla být správně zařazena do kategorie biblických Božích jmen. Podobné úvahy, spojené s pokusy o vytváření určitých typologií či klasifikací Božích jmen, však v tuto chvíli již představují spíše jen námět na případné zpracování v rámci jiné, podrobnější a rozsáhlejší práce.

6. BIBLIOGRAFIE

- Allmen, Jean-Jacques von. *Biblický slovník*. Praha : Kalich, 1987.
- *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: Podle ekumenického vydání z roku 1985*. Praha: Biblická společnost, 1990.

- Bouchez, Arnaud. *Biblia Clerus*. [CD-ROM]. Gradignan, France: Association Diffusion Informatique Catholique, 2004.
- Bowker, John. *Bůh a jeho proměny v dějinách náboženství*. Praha: Knižní klub, 2004.
- *Co by měl každý vědět o židovství*. Praha: Kalich, 2000.
- *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003.
- Karfíková, Lenka. *Křesťanské pojetí božství*. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004.
- Kratochvíl, Zdeněk. *Studie o křesťanství a řecké filosofii*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.
- Lane, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. Praha: Návrat domů, 1996.
- Léon-Dufour, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, 2003.
- Lyčka, Milan. *Pojetí božství v judaismu*. In: Bůh a bohové: pojetí božství v náboženských tradicích světa: sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 99 – 129.
- Novotný, Adolf. *Biblický slovník: A - P*. [1]. Praha : Kalich, 1992.
- Novotný, Adolf. *Biblický slovník: R – Ž*. [2]. Praha: Kalich, 1992.
- *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, c1996.

- Pavlincová, Helena. *Slovník. Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: MF, 1994.
- Podzimek, Michal. *Religionistika II. Judaismus a křesťanství*. Liberec: Technická univerzita, 2006.
- Rendtorff, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad, 1996.
- Schubert, Kurt. *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha: Vyšehrad, 1999.
- *Slovník biblické kultury*. Praha: Ewa Edition, 1992.
- Václavík, David. *Etnické a kulturní minority ve střední Evropě. I. Základní problémy*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001.
- Václavík, David. *Hebrejský monoteismus: náboženství, kosmogonie, politika*. Diplomová práce. Brno: MU: FF, 1998.

PŘÍLOHA Č. 1

- **Seznam knih Starého zákona včetně jejich zkratk**
(podle ekumenického vydání z roku 1985)

Pět knih Mojžíšových

Gn	První Mojžíšova (Genesis)
Ex	Druhá Mojžíšova (Exodus)
Lv	Třetí Mojžíšova (Leviticus)
Nu	Čtvrtá Mojžíšova (Numeri)
Dt	Pátá Mojžíšova (Deuteronomium)

Knihy básnické a mudroslovné

Jb	Jób
Ž	Žalmy
Př	Příslolí
Kaz	Kazatel
Pís	Píseň písni

Historické knihy

Joz	Jozue
Sd	Soudců
Rt	Rút
1S	První Samuelova
2S	Druhá Samuelova
1Kr	První Královská
2 Kr	Druhá Královská
1 Pa	První Paralipomenon
2 Pa	Druhá Paralipomenon
Ezd	Ezdráš
Ne	Nehemjáš
Est	Ester

Prorocké knihy

Iz	Izajáš
Jr	Jeremjáš
Pl	Pláč
Ez	Ezechiel
Da	Daniel
Oz	Ozeáš
Jl	Jóel
Am	Ámos
Abd	Abdijáš
Jon	Jonáš
Mi	Micheáš
Na	Nahum
Abk	Abakuk
Sf	Sofonjáš
Ag	Ageus
Za	Zacharjáš
Mal	Malachiáš

PŘÍLOHA Č. 2

- **Seznam knih Nového zákona včetně jejich zkratk**
(podle ekumenického vydání z roku 1985)

Evangelia

Mt Matouš

Mk Marek

L Lukáš

J Jan

Skutky apoštolské

Sk Skutky apoštolské

Listy (epištoly)

Ř Římanům

1 K První list Korintským

2 K Druhý list Korintským

Ga Galatským

Ef Efezským

F(p) Filipským

Ko Koloským

1 Te První list Tesalonickým

2 Te Druhý list Tesalonickým

1 Tm První list Timoteovi

2 Tm Druhý list Timoteovi

Tt Titovi

Fm Filemonovi

Žd Židům

Jk List Jakubův

1 P(t) První list Petřův

1 J První list Janův

2 J Druhý list Janův

3 J Třetí list Janův

Ju List Judův

Apokalypsa

Zj Zjevení Janovo